

Tala med mig systrar!

Tala med mig systrar! heter Maj Wechselmanns film om kvinnors kamp mot apartheidsystemet i Sydafrika. Vi får möta bilder av starka kvinnor som kämpade mot regimen och som stod emot det rasistiska systemets förödmjukelser. Men det finns också en annan bild av Sydafrikas kvinnor – de av traditionen förtryckta, som diskrimineras på arbetet, misshandlas av sina män och plågas av brist på mat och pengar. *Tala med mig systrar!* är en film som ger upphov till diskussion om olika former av förtryck och vad man kan göra åt det.

**Rekommenderad från:
gymnasiet**

En filmhandledning av
Annika Lysén

Filmens handling

Tala med mig systrar! börjar på en stor fotbollsstadium. Det är fullpackat med folk som är glada och förväntansfulla. Unga flickor dansar och svänger vippor i ANC:s färger grönt, gult och svart. "Welcome home, Nelson Mandela" står det på ett plakat och vi förstår att folkmassan väntar på sin ledare, som suttit fängslad i 27 år och som äntligen släppts fri.

I princip känner hela världen till Nelson Mandela, som ledde befrielseörelsen ANC genom snariga och hårda förhandlingar till regeringsställning och som blev Sydafrikas första demokratiskt valda president. Rätt många utanför Sydafrika kan också nämna en del andra anti-apartheidaktivister som Walter Sisulu, Oliver Tambo, Desmond Tutu, Frank Chikane eller Cyril Ramaphosa. Listan över kända sydafrikanska män kan göras lång. Men var är kvinnorna? De flesta vet vem Winnie Mandela är och kanske någon har hört talas om Ruth First. Men vem känner till Lilian Ngoyi, Ray Alexander, Albertina Sisulu, Mama Lydia Kompe, Sheena Duncan, Pregs Go-

BILD SAKNAS!

vender och många, många andra kvinnor som var viktiga ledare i kampen för demokrati i Sydafrika, men vars namn inte är särskilt kända utanför landets gränser? Och vem känner till den roll som "vanliga" kvinnor spelade för att föra anti-apartheidkampen vidare? Det är för att lyfta fram denna bild som Maj Wechselmann gjort sin nya film *Tala med mig systrar!* Där får vi möta ett tjugo-tal kvinnor som berättar om sitt bidrag till kampen och om sina minnen av det rasåtskillnadssystem som gick under benämningen apartheid. Pessel Podbrez kom som judiskt barn från Litauen 1933 och tillsammans med Ray Alexander organiserade hon fackföreningar för arbetare oavsett hudfärg. Emma Mashinini berättar om hur hennes familj kastades ut från Sophiatown som var Johannesburgs multikulturella centrum. Motståndskvinnan X utsattes för våldtäkt när hon satt i

fängelset och arbetar nu för apartheidens offer. Phyllis Naidoo är jurist och blev själv skadad av en brevbomb och fick sin egen son mördad. Detta är ett axplock av de personer som presenteras i filmen. Gemensamt för dem alla är att de personligen fått lida hårt på grund av kampen. Kvinnorna berättar både humoristiskt om apartheidens idioti och mycket allvarligt om det pris så många fick vara med att betala. Skratt och gråt avlöser varandra. Norma India talar i början av filmen om sin reaktion när nyheten 1990 kom om att Nelson Mandela skulle släppas fri från fängelset. Tillsammans med andra aktivister satt hon i ett politiskt möte och någon kom in och ropade att de måste sätta på radion.

– Vi bröt samman allihop och började gråta. Vi ställde oss frågan varför detta inte hänt förrän nu? Varför behövde vi förlora så många männis-

Klämkäck propaganda

Sydafrikas historia är präglad av dynamiken mellan den vita minoritetens strävan efter att kontrollera landet å ena sidan och kampen mot förtrycket å den andra. Filmen börjar med bilder från en av historiens många demonstrationer som upplöses i våld. Unga, vita soldater med rädsla i ögonen skjuter mot folkmassan som skriker och springer för sitt liv i kaoset. Mörk och tung musik ligger i bakgrunden och äldre dokumentärbilder visas från en annan plats. En svart man ligger död i ett dike, medan två beväpnade vita soldater står bredvid. Så växlar bilden igen och en medelålders, välklädd herre kommer in i bild från en filmsekvens som förmoldigen är mellan trettiofem och fyrtiofem år gammal. Han förklarar klämkäckt för journalisten vad apartheid är.

– Apartheid har så ofta missuppfattats. Det kan beskrivas som de goda grannarnas politik. Man accepterar att andra är olika. Folk är olika och det måste man acceptera. Man kan leva tillsammans och hjälpa varandra, men det går bäst om man behandlar varandra som goda grannar.

Den leende mannen är ingen annan än Hendrik Verwoerd, som har kommit att bli själva sinnebilden för apartheid. Han blev premiärminister 1958 och drev då rasåtskillnadssystemet till sin yttersta spets. Han var utbildad filosof och hade haft en professur i sociologi och han utformade Sydafrika till ett stort socialt experiment med regler in absurdum. Tvångsflyttningar, passlagar, förbud att ha sexuella relationer mellan rasgränserna, upprättande av särskilda hemländer för svarta och olika skolsystem för de olika hudfärgerna var grunderna i apartheidssystemet. Ur en dokumentärbok visas en bild på en grupp kostymklädda vita herrar som kikar in genom ett fönster. Texten berättar att det är en domare och hans medarbetare som är ute på uppdrag för att samla in bevis. Resultatet av deras arbete var att en vit manlig professor och en kvinnlig läkare av indiskt ursprung blev dömda för att ha haft en sexuell relation – de blev tagna på

bar gärning. Det är denna typ av absurditeter i apartheidssystemet som får kvinnorna i *Tala med mig systrar!* att skratta, för så här i efterhand är det så mycket som framstår som så idiotiskt med apartheidssystemet. Men verkligheten var allt annat än skrattretande och förtrycket var hårt och blodigt.

Allt sedan den vite mannen kom till Sydafrika har han velat isolera sig från afrikanerna – i alla fall formellt. Informellt har många vita bönder smugit ut på nätterna för att uppsöka och utnyttja svarta kvinnliga arbetare. Resultatet av denna typ av förbindelser, och av en import av människor från Malaysia och andra delar av Indonesien, har givit upphov till den grupp som apartheidssystemet kallade för färgade. Under flera hundra år förtryckte de vita den svarta befolkningen, men i och med att Nationalistpartiet kom till makten 1948 formaliserades och legaliserades den rasistiska politiken på ett mer genomgripande sätt. I filmen får vi se flera exempel på propagandafilmer som visar hur apartheidregimen framställde sitt land. Där är idel glada och hurtiga människor som tar sig an samhällsbygget. Tvångsflyttningar framställs som rationella beslut för de svartas bästa och uppdelningen i samhället av allt från utbildning till restauranger är enligt propagandan helt logisk.

★ Filmen konstaterar att det idag framstår som ett mysterium att vita kristna kunde kalla svarta kristna för undermänniskor. Diskutera vad som kan ligga bakom de vitas sätt att se på sig själva. Bottnar rasismen i den europeiska historien med slavhandel och kolonialism? Vilken roll spelade propagandafilmer? Finns det någon likhet mellan den sydafrikanska rasismen och den rasism som vi har i Sverige idag? Många anti-apartheidaktivister var kristna och kyrkan hade en viktig roll i kampen. Diskutera varför samma religion kom att innebära så fundamentalt olika saker för olika människor i Sydafrika.

Den kvinnliga klippan

Kontrasterna mot propagandafilmerna framstår desto klarare när vi får se dokumentära avsnitt på förtvivilade människor som tvingas lämna allt de äger och har, bilder på människor vars kroppar lemlästas av olika anledningar eller bilder på människor i kamp mot det förhatliga systemet. För majoriteten av Sydafrikas befolk-

BILD SAKNAS

kor för en sådan enkel sak?

Filmen förklarar vad som ligger bakom hennes ord. Kampen mot apartheid var lång och svår.

Kvinnorna i *Tala med mig systrar!* ger en levande känsla av att historia verkligen består av människor av kött och blod. Sekvenserna växlar mellan nyligen gjorda intervjuer, historiskt dokumentärmaterial och propagandafilmer som ingick i apartheidregimens informationskampanjer. För att få ut så mycket som möjligt av filmen är det bra att först sätta sig in i Sydafrikas historia, för ibland går växlingarna fort.

★ Många av de kvinnor – och män – som engagerade sig i kampen mot apartheid fick själva lida väldigt hårt för sitt arbete. Även deras familjer drabbades. Ändå valde de att kämpa vidare. Diskutera vad som får människor att offra sitt eget för det gemensammas bästa. Hur klarar man av att leva med sådana minnen som kvinnorna i filmen? Vad hade hänt i Sydafrika om människor inte hade organiserat sig? ANC har valt att sträva efter försoning och lika rättigheter för alla sydafrikaner oavsett hudfärg. Fundera över vad som fick ANC att välja denna linje och inte en mer radikal linje som enbart såg till de svartas bästa.

ning var detta den hårda verkligheten, långt, långt borta från de glättiga propagandafilmer. Under lång tid försökte människor organisera sig för att på fredlig väg arbeta för förändringar. ANC bildades redan 1912 och under årtiondena har organisationen kämpat för demokratiska rättigheter. På 50-talet var motståndet särskilt starkt och genom stora organiserade massaktioner bröt människor mot lagar för att skapa förändringar. Men regimen svarade med ännu hårdare motstånd och på 1960-talet ansåg sig ANC tvungna att även ta upp en väpnad kamp, som främst tog sig uttryck i sabotageverksamhet. Så småningom utvecklades en strategi som gick ut på en internationell mobilisering för bojkott, en väpnad kamp och framför allt på folkliga massaktioner inne i landet.

I denna kamp spelade kvinnorna en viktig roll även om deras insatser inte har fått lika mycket medial uppmärksamhet som de manliga antiapartheidaktivisterna. En av de mäktigaste demonstrationerna genomfördes av 20.000 kvinnor på 1950-talet. En sekvens av detta finns med i filmen. I tystnad tågade de upp till regeringsbyggnaden i Pretoria och överlämnade protestlistor mot att kvinnor skulle tvingas bära pass. De avslutade med att sjunga "den som slår en kvinna slår en klippa". Denna sång har sedan burits vidare av generationer kvinnor och numera har det blivit ett talesätt – "You strike a woman, you strike a rock". En annan mycket stark aktion var "ölupproret". Kvinnorna organiserade sig och gjorde uppror mot att männen gick till de statliga ölhallarna, istället för att stanna hemma och dricka det hembryggda öl som deras fruvar gjort. Med käppar stred de först mot sina män för att hindra dem från att gå till ölhallarna och eftersom polisen försökte stoppa dem gav de sig även på poliserna.

En del kvinnor deltog också i den väpnade kampen, även om det ofta skedde på ett annorlunda sätt. Tandi Shazi berättar hur hon och andra brukade gömma vapen under sina kjolar eftersom polisen inte kroppsviterade kvinnor så ofta.

För sin kamp fick kvinnorna också betala mycket hårt. Flera av dem slängdes i fängelse, torterades svårt och utnyttjades sexuellt. Inte nog med att de själva drabbades, även deras barn fick lida. En mor berättar om hur hon miste sin pojke när han under Soweto-upproret 1976 blev

skjuten i huvudet av polisen.

– Åh, vad jag hatar den där fredagen, säger hon sorgset och talar om att de inte ens fick begrava honom i fred. Poliserna kom i helikoptrar, spred tårgas och skapade kaos i begravningsföljet.

★ Diskutera varför historiebrevskrivningar så ofta utesluter kvinnornas roll. Vad är det viktigaste bidraget i demokrati-kampen som kvinnorna i filmen gjort? Tror ni att de tycker att det var värt priset? Tror ni att filmen speglar verkligheten på ett riktigt sätt eller är det en allt för romantiserad bild av kvinnornas roll? Maj Wechselmann har valt att enbart porträttera kvinnor som aktivt kämpade mot apartheid. Varför tror ni hon har valt att inte ta med andra kvinnor? Hur skulle filmen ha blivit då?

Kvinnorna försätter att förtryckas

Kvinnorna i filmen framstår som mycket starka och målmedvetna. De är vackert klädda och utstrålar självständighet och det är mycket riktigt ett sätt att beskriva den sydafrikanska kvinnan. Hon har inte bara utgjort en viktig stomme i kampen utan kan också sägas vara en ryggrad i hela samhället. Det är hon som så gott det går håller ihop familjen, som ser till att den skrala hushållskassan på ett eller annat sätt räcker till det nödvändigaste, att mat står på bordet och som på söndagarna klär sig i sin färggrannaste dräkt och sjunger i kyrkokören. Men det finns också en annan bild. Den av den slagna kvinnan, som blivit misshandlad, som är låst vid hemmet eller förödmjukas på arbetet och som lider brist på mat och pengar. Många gånger faller de två bilderna samman för samtidigt som kvinnorna är svaga och utsatta tvingas de att vara starka. Apartheidssystemet har skapat ett hårt samhället och många familjer har splittrats genom tvångsflyttningar, förföljelse och fängslandet av apartheid-motståndare, genom att män tvingats söka arbete i städer dit kvinnor inte fick inresettillstånd och genom att mödrar skiljts från sina barn när vita familjer vägrat låta hushållerskan ha sina barn hos sig.

– Du fick ge ett vitt barn din kärlek. Ditt eget växte upp på landsbygden utan sin mor. Man vågade inte ge

BILD SAKNAS

det bröstet för då kanske barnet sedan vägrade att ta din systems bröst när du åkte iväg igen. Det innebar att du for tillbaka till arbetet med svullna och ömma bröst för att ta hand om andras barn, berättar en kvinna i filmen. Bilder på svarta hushållerskor och vita barn visar vilken viktig roll svarta kvinnor haft i vita familjers liv.

Familjemönster i många sydafrikanska hem har alltså trasats sönder på grund av apartheid. Idag är det arbetslöshet och ekonomiska svårigheter som bryter ner. Många män har svårt att acceptera sin situation och tar ut sin frustration på övriga familjemedlemmar. Alkoholism och kvinnomisshandel blir resultatet. Sydafrika är ett av de länder i världen som har högst nivåer på kvinnomisshandel och våldtäkter. Kvinnor kan knappt gå ut efter mörkrets inbrott och många blir som fångar i sina egna hem. Samtidigt har de alltid en lång rad måsten över sig. Tvätta, städa, handla, betala räkningar... Stress-sjukdomar är därför något annat som drabbar sydafrikanska kvinnor hårt. Problemet är att många saknar kunskap och ekonomiska möjligheter att förändra sin situation. Det finns organisationer som arbetar med kvinnofrågor och familjerådgivning och de gör viktiga insatser. Pro-

blemet är att ekonomiskt beroende gör att många som vill lämna sina män ofta inte kan skiljas, även om de blir misshandlade. Bara de juridiska kostnaderna för en skilsmässa är för många en orimligt hög summa. Därtill kommer problematiken med hur barnen ska försörjas. Men trots att det är svårt att skiljas finns det många ensamstående mödrar i Sydafrika. Män som lämnar landsbygden för att söka jobb i städerna lämnar många kvinnor ensamma kvar och ibland blir de helt enkelt övergivna. En annan stor grupp ensamma mammor är alla de tusentals tonårstjejer som föder barn utan att ha något fast förhållande.

★ Diskriminering och förtryck mot kvinnor har även funnits inom anti-apartheidrörelsen, men det talas inte mycket om det. Även inom ANC måste kvinnor kämpa för sina rättigheter. Trots att många män i ord lovprisar jämlikhet agerar de i praktiken annorlunda. Varför tror ni att det är så? Diskutera varför kampen mot apartheid fick så stort stöd från många länder, bland annat Sverige, medan det är betydligt svårare att få en kraftfull internationell uppslutning för kampen för kvinnors lika rättigheter? Är jämställdhet en mänsklig rättighet? Vad tror ni att de demokratiska förändringarna har inneburit för Sydafrikas kvinnor?

Ett land som väcker frågor

Sydafrika är ett land som är mycket viktigt i hela Afrika och dess historia ger flera förklaringar till varför regionen ser ut som den gör. Det är också ett land som väcker många frågor om vad som håller ihop ett samhälle och vad som driver människor till att förtrycka andra. Filmen visar också att allt inte blir enkelt så fort demokrati införts i landet. Fortfarande står Sydafrika inför enorma problem. Flera kvinnor i filmen berättar att det har varit en stor omställning för dem att från att ha arbetat mot ett system nu ska vara beslutsfattare. Några av dem sitter i parlamentet, andra arbetar på det lokala planet. Förmodligen skulle flera av dem aldrig ha blivit politiker om det inte varit för den speciella situationen i Sydafrika.

För en skolklass finns det många trådar att dra i utifrån Maj Wechselmanns film. Bilder på människor väcker tankar och associationer och deras berättelser skapar intresse. Utifrån filmen ges här förslag på tre temaarbeten som man kan följa upp filmen med, men det finns utan tvekan många fler

aspekter som man kan gå vidare med när det gäller Sydafrika. Den elektroniska kommunikationen är väl inarbetad i landet och det går lätt att söka fördjupad information för den som har tillgång till internet och kan engelska. Det finns också många skönlitterära böcker som beskriver Sydafrikas utveckling.

Sydafrikas historia och relationerna till Sverige

Gör en djupdykning i Sydafrikas historia och försök att beskriva de viktigaste händelserna fram tills idag. Sverige har sedan långt tillbaka haft historiska kontakter och de är spännande att följa. Bland annat besökte ett par av Carl von Linnés lärjungar landet, en grupp svenskar åkte ner till Sydafrika under boerkriget och stred som frivilliga, missionen har haft stora insatser där och under 1900-talet har Sverige varit djupt engagerad i anti-apartheidkampen och givit ett omfattande bistånd. Försök att kartlägga dessa relationer.

Kvinnor i Sydafrika

Sök mer information om hur kvinnors situation ser ut i Afrika och skriv uppsatser om detta. Ta reda på vad som görs idag i Sydafrika för kvinnor. Försök att hitta mer information om kvinnorna i filmen och skriv små uppsatser om dem. Enklart görs det genom en sökmotor (till exempel Evreka). Slå på deras för- och efternamn till exempel Pregs+Govender. Namnen på kvinnorna ges i slutet på filmen. Försök att hitta vad som har skrivits om den sydafrikanska sanningskommissionen och förklara vad den är för något. Finns det några kvinnor med i den processen? Det finns en kvinna som inte presenteras i filmen som också kämpade mot apartheid och det är Winnie Mandela. Försök att ta reda på hur hon bidrog till kampen och vad som sedan hände.

Biståndet och kvinnor

Jämställdhet är ett av målen i det svenska biståndet och stöd ges till olika former av arbete för att förbättra kvinnors situation världen över. Ta reda på vilket sätt biståndet kan hjälpa kvinnor. Ring någon biståndsorganisation och intervju dem om hur de arbetar. Görs något specifikt i Sydafrika?

Webtips: (alla börjar med http://)

www.sida.se

www.afrikagrupperna.se/sydafrika.htm

www.forumsyd.se

www.womensnet.org.za/

Här kan du läsa om jämställdhetsarbete i Sydafrika, om hur man arbetar mot kvinnomisshandel och om sydafrikanska kvinnors hälsa.

www.polity.org.za/

Detta är den sydafrikanska regeringens hemsida, som också har länkar till olika departement.

www.anc.org.za

ANC:s hemsida.

www.mg.co.za/mg

Hemsida för den sydafrikanska tidningen Guardian Weekly. Här finns många artiklar att söka på. Här finns också den tecknade serien "Madame and Eve", som på ett humoristiskt sätt skildrar den sydafrikanska utvecklingen genom relationen mellan en vit madam och en svart hushållerska.

Boktips:

Per Wästberg: På svarta listan, W & W 1987 (aktualiserad upplaga)

Per Strand och Mai Palmberg: Sydafrika en regnbågsnation föds, Nordiska afrikainstitutet i Uppsala, 1995

Nelson Mandela: Den långa vägen mot frihet, Rabén Prisma, 1995

André Brink: En torr vit årstid, Forum, 1990 (även Månepocket)

Annika Lysén är journalist och arbetar på SIDA med Afrikafrågor.

PRODUKTIONSUPPGIFTER:

Sverige/Sydafrika/Danmark/Ne-derländerna, Norge 1999

Regi: Maj Wechselmann

Foto: Joachim Hallman

Klippning: Mattias Wallin, Kajsa Grandell, Lisa Ekberg

Resarch: Prudence Phashe, Nise Malange & Adrienne Folb

TEKNISKA UPPGIFTER:

Speltid: 85 min

Bildformat: Vidfilm

Ljudsystem: Dolby Stereo

Censur: Från 11 år

Svensk premiär: 18 mars 1999

DISTRIBUTION:

Produktionsgruppen Wechselmann, Sandhamnsgatan 19, 115 40 Stockholm Tel: 08-662 26 77, fax: 08-661 21 31.

BILD SAKNAS

Samtliga fotografier: Joakim Hallman

Viktiga hållpunkter i Sydafrikas historia:

Omkring år 1000 drar sig bantutalande folk ner mot den sydligaste delen av Afrika. Innan dess bodde där små grupper av jägar- och samlarfolk som kallas för khoisan, sedan mycket lång tid tillbaka.

1652

De första holländarna stiger i land och bosätter foten av Taffelberget (Table Mountain). Dessa män utgör förfäderna till den folkgrupp som kom att kalla sig själva för boer. De talar språket afrikaans, som är mycket likt holländska.

1836

Efter stort missnöje med engelsmännens "liberala" politik gentemot slavar och den afrikanska befolkningen genomför boerna den mytomspunna vandrigen "die Groot Trek". De drar sig norrut och etablerar Transvaal och Oranjefristaten.

1899-1902

Boer och briter krigar mot varandra i det så kallade "Boerkriget". Boerna led ett svårt nederlag och förlorade. Efter engelsmännens seger bildas Sydafrikanska unionen bestående av Kapprovinsen, Natal, Oranjefristaten och Transvaal.

1912

ANC – The African National Congress bildas för att kämpa mot de orättvisor som den svarta befolkningen utsattes för.

1948

Nationalistpartiet vinner valet och etablerar apartheid som officiell politik året efter.

1955

Frihetsdeklarationen antas av ANC. I den sägs att Sydafrika tillhör alla oavsett ras, kön eller religion.

1960

Sharpevillemassakern då 69 fredliga demonstranter skjuts ihjäl av polisen. Händelsen får stor uppmärksamhet världen över.

1961

ANC och PAC (Pan African Congress, som var en mindre och mer radikalt "svart" befrielseorganisation) förbjuds. ANC beslutar att även väpnad kamp måste komma ifråga. Strax därefter fängslas en stor del av ledarskapet, inklusive Nelson Mandela.

1976

Yngre människors tålmod tar slut och Soweto-upproret inleds. Polisen skjuter ihjäl demonstrerande barn och ungdomar. Förtrycket hårdnar, men så gör även motståndet.

1983

För att samla allt anti-apartheidarbete inom Sydafrika bildas UDF (United Democratic Front). Omkring 600 organisationer finns med, bland dem starka fackföreningar och kyrkliga organisationer.

1990

Nelson Mandela släpps efter 27 år i fängelse. ANC och PAC tillåts åter att arbeta i landet. Samtidigt inleds en era av blodigt politiskt våld, som pågår parallellt med förhandlingar.

1994

Den 27 april hålls de första demokratiska valen. ANC vinner med 62,7 procent och bildar en samlingsregering med både Nationalistpartiet och Inkatha.